

๓. วรมุขิกสูตร¹

[๒๔๙] เอมมุเม สุตํ :- เอกํ สมยํ ภควา สวตถึยํ วิหริติ เขตวเน อนาถปิณฑิกัสส อารามे. เตน โข ปน สมเยน อายสฺมา กุมารกสฺสโป อนุทธเน วิหริติ. อถ โข อญฺญตฺรา เทวตา อภิกฺขนฺตตาย รตติยา อภิกฺขนฺตวณฺณา เกวลกปฺปํ อนุทธนํ โอบาเสตฺวา, เยนายสฺมา กุมารกสฺสโป, เตนฺอุปสงฺกมิ; อุปสงฺกมิตฺวา เอกมนฺตํ อฏฺฐาสี. เอกมนฺตํ สฺฐิตา โข सा เทวตา อายสฺมนฺตํ กุมารกสฺสโป เอตทโวจ:

ภิกฺขุ ภิกฺขุ อयํ วรมุขิกอ รตฺตี ฐมายติ,² ทิวา ปชฺชลติ. พุราหฺมโณ เอวมาห “อภิกฺขณ สฺเมธ สตฺถํ อาทายา”ติ. อภิกฺขณนฺโต สฺเมโธ สตฺถํ อาทาย อทฺทส ลงฺคิ “ลงฺคิ ภาณฺเต”ติ. พุราหฺมโณ เอวมาห “อุกฺขิป ลงฺคิ, อภิกฺขณ สฺเมธ สตฺถํ อาทายา”ติ. อภิกฺขณนฺโต สฺเมโธ สตฺถํ อาทาย อทฺทส อุทฺธุมายิกํ “อุทฺธุมายิกา ภาณฺเต”ติ. พุราหฺมโณ เอวมาห “อุกฺขิป อุทฺธุมายิกํ, อภิกฺขณ สฺเมธ สตฺถํ อาทายา”ติ. อภิกฺขณนฺโต สฺเมโธ สตฺถํ อาทาย อทฺทส ทฺวิธาปถํ “ทฺวิธาปถอ ภาณฺเต”ติ. พุราหฺมโณ เอวมาห “อุกฺขิป ทฺวิธาปถํ, อภิกฺขณ สฺเมธ สตฺถํ อาทายา”ติ. อภิกฺขณนฺโต สฺเมโธ สตฺถํ อาทาย อทฺทส จงฺควาริ³ “จงฺควาโร ภาณฺเต”ติ. พุราหฺมโณ เอวมาห “อุกฺขิป จงฺควาริ, อภิกฺขณ สฺเมธ สตฺถํ อาทายา”ติ. อภิกฺขณนฺโต สฺเมโธ สตฺถํ อาทาย อทฺทส กุมฺมํ “กุมฺโม ภาณฺเต”ติ. พุราหฺมโณ เอวมาห “อุกฺขิป กุมฺมํ, อภิกฺขณ สฺเมธ สตฺถํ อาทายา”ติ. อภิกฺขณนฺโต สฺเมโธ สตฺถํ อาทาย อทฺทส อสิสฺสุนํ “อสิสฺสุนา ภาณฺเต”ติ. พุราหฺมโณ เอวมาห “อุกฺขิป อสิสฺสุนํ, อภิกฺขณ สฺเมธ สตฺถํ อาทายา”ติ. อภิกฺขณนฺโต สฺเมโธ สตฺถํ อาทาย อทฺทส มํสเปสฺสิ “มํสเปสฺสิ ภาณฺเต”ติ. พุราหฺมโณ เอวมาห “อุกฺขิป มํสเปสฺสิ, อภิกฺขณ สฺเมธ สตฺถํ อาทายา”ติ. อภิกฺขณนฺโต สฺเมโธ สตฺถํ อาทาย อทฺทส นาคํ “นาคอ ภาณฺเต”ติ. พุราหฺมโณ เอวมาห “ติฏฺฐตฺตุ นาคอ, มา นาคํ ฆฏฺฐาสี, นโม กโรหิ นาคสฺสา”ติ. อิมे โข ตฺวํ ภิกฺขุ ปณฺณรตฺต⁴ ปญฺเฬ ภควนฺตํ อุปสงฺกมิตฺวา ปุจฺเจยฺยาสี. ยถา จ เต ภควา พุยากรโหติ, ตถา นํ ฐาเรยฺยาสี. นาหนฺตํ ภิกฺขุ ปสฺสามิ สเทวเก โลเก สมารเก สพุราหฺมเก

¹ มัชฌิมนิกาย มูลปณฺณาสกํ พระไตรปิฎกเล่มที่ ๑๒ ฉบับ มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

² ส. ฐปายติ

³ ก. ปงฺควาริ

⁴ ฉ.ม.ส.อ. ปณฺณรตฺตติ อยํ ปาโฐ น ทิสฺสติ

สสุสมณพราหมณีนยา ปชาย สเทวมนุสฺสาย, โย อิมสฺส ปญฺหานํ เวยฺยากรณน จิตฺตํ
 อาราธเยยฺย, อญฺญตฺร ตถาคเตน วา ตถาคตสาวเกน วา อิตฺโต วา ปน สุตฺวาทิ อิทมโวจ ส
 เทวตา; อิทํ วตฺวา ตตฺถเณวตฺตรธายิ.

[๒๕๐] อถ โข อายสฺมา กุมารกสฺสโป ตสฺสา รตฺติยา อจฺจเยน, เยน ภควา,
 เตนุปลสงฺกมิ; อฺปลสงฺกमितฺวา ภควนฺตํ อภิวาเทตฺวา เอกมณฺตํ นิสีทิ. เอกมณฺตํ นิสินฺโน โข
 อายสฺมา กุมารกสฺสโป ภควนฺตํ เอตทโวจ: อิมํ ภนฺเต รตฺตี อญฺญตฺรา เทวตา อภิกฺกนฺตตาย
 รตฺติยา อภิกฺกนฺตวณฺณา เกวลกปฺปํ อนฺธวํ โอบาสฺเตตฺวา, เยนานํ, เตนุปลสงฺกมิ;
 อฺปลสงฺกमितฺวา เอกมณฺตํ อญฺฐาสฺสิ. เอกมณฺตํ สฺฐิตา โข ภนฺเต ส เทวตา มํ เอตทโวจ: ภิกฺขุ ภิกฺขุ
 อຍံ วมฺมิโก รตฺตี ฐมฺมายติ, ทิวา ปชฺชลติ. พฺราหฺมโณ เอวมาห “อภิกฺขณ สฺเมธ สตฺถํ
 อาทายา”ติ. อภิกฺขณนฺโต สฺเมธ สตฺถํ อาทาย อทฺทส ลงฺคิ “ลงฺคิ ภนฺเต”ติ. พฺราหฺมโณ
 เอวมาห “อฺกฺขิป ลงฺคิ, อภิกฺขณ สฺเมธ สตฺถํ อาทายา”ติ. อภิกฺขณนฺโต สฺเมธ สตฺถํ อาทาย
 อทฺทส อฺทฺทฺธมายิกํ “อฺทฺทฺธมายิกา ภนฺเต”ติ. ๔เปยฺ อทฺทส นาคํ “นาโค ภนฺเต”ติ. พฺราหฺมโณ
 เอวมาห “ติฏฺฐตฺถ นาค, มา นาคํ ฆฏฺฐาสฺสิ, นโม กโรหิ นาคสฺสา”ติ. อิม โข ตวํ ภิกฺขุ ปณฺณรช
 ปญฺเห ภควนฺตํ อฺปลสงฺกमितฺวา ปฺจฺเจยฺยาสฺสิ. ยถา จ เต ภควา พฺยากรโรติ, ตถา นํ ธาเรยฺยาสฺสิ.
 นานนฺตํ ภิกฺขุ ปสฺสามิ สเทเวเก โลเก สมารเก สพฺรหฺมเก สสุสมณพฺราหฺมณีนยา ปชาย
 สเทวมนุสฺสาย, โย อิมสฺส ปญฺหานํ เวยฺยากรณน จิตฺตํ อาราธเยยฺย, อญฺญตฺร ตถาคเตน วา
 ตถาคตสาวเกน วา อิตฺโต วา ปน สุตฺวาทิ. อิทมโวจ ภนฺเต ส เทวตา; อิทํ วตฺวา
 ตตฺถเณวตฺตรธายิ. โก นฺ โข ภนฺเต วมฺมิโก, กา รตฺตี ฐมฺมายนา, กา ทิวา ปชฺชลนา โภ พฺราหฺมโณ,
 โภ สฺเมธ, กิ สตฺถํ, กิ อภิกฺขณ, กา ลงฺคิ, กา อฺทฺทฺธมายิกา, โภ ทฺวิธาปโต, กิ จงฺควารํ, โภ
 กุมฺโม, กา อสิสฺสนา, กา มํสเปสิ, โภ นาคติ?

[๒๕๑] “วมฺมิโกติ โข ภิกฺขุ อิมสฺสเสตํ จาตุมฺมหาภูติกสฺส กายสฺส อธิวจํ
 มาตาเปตฺติกสมฺภวสฺส โอบนฺกมฺมาสฺสปลยสฺส อนิจฺจจฺจาทนปริมฺททฺนภทฺทวิทฺธํสนฺธมฺมสฺส.
 (๑)

“กา รตฺตี ฐมายนนา”ติ⁵ ยัม โข ภิกฺขุ ทิวา กมฺมนฺเต อารพฺภ รตฺตี อนุวิตกฺเกติ อนุวิจาเรติ
 อยัม รตฺตี ฐมายนนา. (๒)

“กา ทิวา ปชฺชลนา”ติ⁶ ยัม โข ภิกฺขุ รตฺตี อนุวิตกฺเกตฺวา อนุวิจาเรตฺวา ทิวา กมฺมนฺเต
 ปโยเชติ กาเยน วาจาเย,⁶ อยัม ทิวา ปชฺชลนา. (๓)

“พฺรหฺมโณ”ติ โข ภิกฺขุ ตถาคตฺสฺเสตัม อธิวจัน อรรหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส. “สุเมโธ”ติ โข
 ภิกฺขุ เสขสฺเสตัม ภิกฺขุโน อธิวจัน. (๔-๕)

“สตุถนุ”ติ โข ภิกฺขุ อริยาเยตัม ปญฺญาย อธิวจัน. “อภิกฺขณนุ”ติ โข ภิกฺขุ
 วิริยารมฺภสฺเสตัม อธิวจัน. (๖-๗)

“ลฺงคิ”ติ โข ภิกฺขุ อวิชฺชาเยตัม อธิวจัน. “อุกฺกชิป ลฺงคิ ปชฺห อวิชฺขัม, อภิกฺขณ สฺเมธ สตุถัม
 อาทายา”ติ อยเมตฺสฺส อตุโธ. (๘)

“อุทฺถมฺมายิกา”ติ โข ภิกฺขุ โกรฺปปายาสฺเสตัม อธิวจัน. “อุกฺกชิป อุทฺถมฺยิกัม ปชฺห
 โกรฺปปายาสัม, อภิกฺขณ สฺเมธ สตุถัม อาทายา”ติ อยเมตฺสฺส อตุโธ. (๙)

“ทฺวิธาปโธ”ติ โข ภิกฺขุ วิจิกิจฺจาเยตัม อธิวจัน. “อุกฺกชิป ทฺวิธาปถัม ปชฺห วิจิกิจฺจัม, อภิกฺขณ
 สฺเมธ สตุถัม อาทายา”ติ อยเมตฺสฺส อตุโธ. (๑๐)

“จฺงควารนุ”ติ โข ภิกฺขุ ปญฺจนฺเนตัม นีวรณานัม อธิวจัน. เสยฺยถิทัม ? กามจฺจนฺนนีวรณสฺส
 พฺยาปาทนีวรณสฺส ถีนมิทฺถนีวรณสฺส อุทฺถจฺจกุกฺกจฺจนีวรณสฺส วิจิกิจฺจานีวรณสฺส.
 “อุกฺกชิป จฺงควารัม ปชฺห ปญฺจ นีวรณ, อภิกฺขณ สฺเมธ สตุถัม อาทายา”ติ อยเมตฺสฺส อตุโธ. (๑๑)

^{5-๖} อ.ม.ส.อ. ก. รตฺตี ฐมายนนาติ จ. กา ทิวา ปชฺชลนาติ จ. อิม. ปาฐาน ทิสฺสนฺติ

⁶ อ.ม.อ. มนสา

“กุมโมติ โข ภิกขุ ปญจนเนตฺติ อูปาทานกฺขนุณฺณํ อธิวจันฺติ เสยฺยถึทํ ?
 ฐปฺปาทานกฺขนุณฺณํ เวทฺฐปฺปาทานกฺขนุณฺณํ สลฺลฺยาปฺปาทานกฺขนุณฺณํ สงฺขารฐปฺปาทานกฺขนุณฺณํ
 วิญญฺญาณฐปฺปาทานกฺขนุณฺณํ. “อุกฺขิปฺ กุมมํ ปชฺห ปญฺจปฺปาทานกฺขนุณฺณํ, อภิกฺขณฺ สฺเมธ สตุถฺมํ
 อาทายา”ติ อยเมตฺตสฺส อตฺถโก. (๑๒)

“อสิสฺสนา”ติ โข ภิกขุ ปญจนเนตฺติ กามคฺคณานํ อธิวจันฺติ. จกฺขุวิญญฺญฺยณานํ ฐปฺปา
 อธิสฺสนานํ กนฺตฺตานํ มนาปฺปาณํ ปิยฐปฺปาณํ กามฺมฺปสฺสณฺหิตานํ รชฺนียานํ. โสตฺวิญญฺญฺยณานํ สทฺทฺทานํ.
 ๗เปฯ ฆานวิญญฺญฺยณานํ คณฺธณานํ. ๗เปฯ ชิวฺหาวิญญฺญฺยณานํ รสฺซานํ ๗เปฯ กายวิญญฺญฺยณานํ
 โผฏฺฐพฺพานํ อธิสฺสนานํ กนฺตฺตานํ มนาปฺปาณํ ปิยฐปฺปาณํ กามฺมฺปสฺสณฺหิตานํ รชฺนียานํ. “อุกฺขิปฺ อสิสฺสนํ
 ปชฺห ปญฺจ กามคฺคณฺ, อภิกฺขณฺ สฺเมธ สตุถฺมํ อาทายา”ติ อยเมตฺตสฺส อตฺถโก. (๑๓)

“มฺสเปสฺสี”ติ โข ภิกขุ นนฺทฺธีราคสฺสเสตฺติ อธิวจันฺติ. “อุกฺขิปฺ มฺสเปสฺสี ปชฺห นนฺทฺธีราคํ, อภิกฺขณฺ
 สฺเมธ สตุถฺมํ อาทายา”ติ อยเมตฺตสฺส อตฺถโก. (๑๔)

“นาโค”ติ โข ภิกขุ ชีณาสวสฺสเสตฺติ ภิกขุโน อธิวจันฺติ. “ติฏฺฐตฺถุ นาโค, มา นาคํ ฆฏฺฏาสฺสี,
 นโม กโรหิ นาคสฺสสา”ติ อยเมตฺตสฺส อตฺถโกติ. (๑๕)

อิทมวโจ ภควา; อตฺตมโน อายสฺมา กุมารกสฺสโป ภควโต ภาสิตํ อภินนฺทฺธีติ.

วมฺมิกสฺสตุตฺตํ นิฏฺฐิตํ ตติยํ.

-----

๓. วมมิกสูตร ว่าด้วยจอมปลวกปริศนา

[๒๔๙] ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้

สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคประทับอยู่ ณ พระเชตวัน อารามของอนาถบิณฑิกเศรษฐี เขตกรุง
สาวัตถี สมัยนั้น ท่านพระกุมารกัสสปะพักอยู่ที่ป่าอันธวัน

ครั้งนั้น เมื่อราตรี^๗ผ่านไป เทวดาองค์หนึ่งมีวรรณงดงามยิ่งนักได้เปล่งรัศมีให้สว่างทั่วป่า
อันธวัน เข้าไปหาท่านพระกุมารกัสสปะถึงที่อยู่ แล้วได้ยืนอยู่ ณ ที่สมควร ได้กล่าวกับท่านพระกุมาร
กัสสปะว่า

“พระคุณเจ้า จอมปลวกนี้ย่อมพ้นคว้นในเวลากลางคืน ย่อมลุกโผลงในเวลากลางวัน
พราหมณ์ได้กล่าวอย่างนี้ว่า “สุเมธ เธอจงนำคัสตราไปขุดดู”

สุเมธใช้คัสตราไปขุดก็ได้เห็นลิมสลัก จึงกล่าวว่า “ลิมสลัก ขอรับ”

พราหมณ์กล่าวอย่างนี้ว่า “สุเมธ เธอจงยกลิมสลักขึ้นแล้วใช้คัสตราขุดต่อไป”

สุเมธใช้คัสตราขุดลงไปก็เห็นอึ่ง จึงกล่าวว่า “อึ่ง ขอรับ”

พราหมณ์กล่าวอย่างนี้ว่า “สุเมธ เธอจงนำอึ่งขึ้นมา แล้วใช้คัสตราขุดต่อไป”

สุเมธใช้คัสตราขุดต่อไปก็เห็นทางสองแพร่ง จึงกล่าวว่า “ทางสองแพร่ง ขอรับ”

พราหมณ์กล่าวอย่างนี้ว่า “สุเมธ เธอจงถากทางสองแพร่งออกเสีย แล้วใช้ คัสตราขุดต่อไป”

สุเมธใช้คัสตราขุดต่อไปก็เห็นหม้อกรองน้ำต่าง จึงกล่าวว่า “หม้อกรองน้ำต่าง ขอรับ”

พราหมณ์กล่าวอย่างนี้ว่า “สุเมธ เธอจงยกหม้อกรองน้ำต่างขึ้นมา แล้วใช้คัสตราขุดต่อไป”

สุเมธใช้คัสตราขุดต่อไปก็เห็นเต่า จึงกล่าวว่า “เต่า ขอรับ”

พราหมณ์กล่าวอย่างนี้ว่า “สุเมธ เธอจงนำเต่าขึ้นมา แล้วใช้คัสตราขุดต่อไป”

สุเมธใช้คัสตราขุดต่อไปก็เห็นเขียงหันเนื้อ จึงกล่าวว่า “เขียงหันเนื้อ ขอรับ”

พราหมณ์กล่าวอย่างนี้ว่า “สุเมธ เธอจงยกเขียงหันเนื้อขึ้นมา แล้วใช้คัสตราขุดต่อไป”

สุเมธใช้คัสตราขุดต่อไปก็เห็นชิ้นเนื้อ จึงกล่าวว่า “ชิ้นเนื้อ ขอรับ”

พราหมณ์กล่าวอย่างนี้ว่า “สุเมธ เธอจงหยิบชิ้นเนื้อขึ้นมา แล้วใช้คัสตราขุดต่อไป”

สุเมธใช้คัสตราขุดต่อไปก็เห็นนาค จึงกล่าวว่า “นาค ขอรับ”

พราหมณ์กล่าวอย่างนี้ว่า “นาคจงดำรงอยู่เถิด เธออย่าเบียดเบียนนาคเลย จงทำความนอบ
น้อมนาค”

^๗ ราตรี ในที่นี้หมายถึงปฐมยาม ความนี้มีความหมายว่า เมื่อสิ้นปฐมยามกำลังอยู่ในช่วงมัชฌิมยาม เทวดาก็ปรากฏ
(ดูเทียบ ขุ.ขุ.อ. ๙๙)

พระคุณเจ้า ท่านควรเข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคแล้วทูลถามปัญหาทั้ง ๑๕ ข้อนี้ ท่านควรทรงจำคำเฉลยปัญหาเหล่านั้นตามที่พระผู้มีพระภาคตรัสตอบเถิด ในโลกพร้อมทั้งเทวโลก มารโลก พรหมโลก ในหมู่สัตว์พร้อมทั้งสมณพราหมณ์ เทวดา และมนุษย์ ยกเว้นพระตถาคตหรือสาวกของพระตถาคต หรือบุคคลผู้ฟังจากสำนัก (ของข้าพเจ้า) นี้เสียแล้ว ข้าพเจ้ายังไม่เห็นบุคคลผู้จะทำจิต (ของข้าพเจ้า) ให้ยินดีด้วยการตอบปัญหาเหล่านี้ได้”

เทวดานั้นได้กล่าวคำนี้แล้วก็อันตรธานไปจากที่นั้น

พระกุมารกัสสปะทูลถามปริศนาธรรม

[๒๕๐] ครั้นคืนนั้นผ่านไป ท่านพระกุมารกัสสปะก็เข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคถึงที่ประทับ ถวายอภิเษกแล้วนั่ง ณ ที่สมควร ได้กราบทูลพระผู้มีพระภาคว่า

“ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ เมื่อคืนนี้ เมื่อราตรีผ่านไป เทวดาองค์หนึ่งมีวรรณะงดงามยิ่งนัก เปล่งรัศมีให้สว่างทั่วป่าอันธวัน เข้ามาหาข้าพระองค์ถึงที่อยู่ ยืน ณ ที่สมควรแล้วได้กล่าวกับข้าพระองค์ว่า

“พระคุณเจ้า จอมปลวกนี้พันควันในเวลากลางคืน ลูกโป่งในเวลากลางวัน พราหมณ์ได้กล่าวอย่างนี้ว่า “สุเมธ เธอจงนำศีลตราไปขุดดู”

สุเมธใช้ศีลตราขุดลงไปได้เห็นลิ่มสลัก จึงกล่าวว่า “ลิ่มสลัก ขอรับ”

พราหมณ์กล่าวอย่างนี้ว่า “สุเมธ เธอจงยกลิ่มสลักขึ้นแล้วใช้ศีลตราขุดต่อไป”

สุเมธใช้ศีลตราขุดต่อไปก็เห็นอึ่ง จึงกล่าวว่า “อึ่ง ขอรับ” ฯลฯ ได้เห็นนาค จึงกล่าวว่า “นาค ขอรับ”

พราหมณ์กล่าวอย่างนี้ว่า “นาคจงดำรงอยู่เถิด เธออย่าเบียดเบียนนาคเลย จงทำความนอบน้อมนาค”

พระคุณเจ้า ท่านควรเข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคแล้วทูลถามปัญหาทั้ง ๑๕ ข้อนี้ ท่านควรทรงจำคำเฉลยปัญหาเหล่านั้นตามที่พระผู้มีพระภาคตรัสตอบเถิด ในโลกพร้อมทั้งเทวโลก มารโลก พรหมโลก ในหมู่สัตว์พร้อมทั้งสมณพราหมณ์ เทวดา และมนุษย์ ยกเว้นพระตถาคตหรือสาวกของพระตถาคต หรือบุคคลผู้ฟังจากสำนัก(ของข้าพเจ้า)นี้เสียแล้ว ข้าพเจ้ายังไม่เห็นบุคคลผู้จะทำจิต(ของข้าพเจ้า)ให้ยินดีด้วยการตอบปัญหาเหล่านี้ “

เทวดานั้นได้กล่าวคำนี้แล้วก็อันตรธานไปจากที่นั้น

ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ

๑. อะไรหนอ ชื่อว่าจอมปลวก
๒. อย่างไร ชื่อว่าการพันควันในเวลากลางคืน
๓. อย่างไร ชื่อว่าการลูกโป่งในเวลากลางวัน

๔. ใคร ชื่อว่าพราหมณ์
๕. ใคร ชื่อว่าสุเมธ
๖. อะไร ชื่อว่าศัสตรา
๗. อย่างไร ชื่อว่าการขุด
๘. อะไร ชื่อว่าลิมสลัก
๙. อะไร ชื่อว่าอึ้ง
๑๐. อะไร ชื่อว่าทางสองแพร่ง
๑๑. อะไร ชื่อว่าหม้อกรองน้ำต่าง
๑๒. อะไร ชื่อว่าเต่า
๑๓. อะไร ชื่อว่าเชียงหันเนื้อ
๑๔. อะไร ชื่อว่าชินเนื้อ
๑๕. อะไร ชื่อว่านาค”

พระผู้มีพระภาคทรงเฉลยปริศนาธรรม

[๒๕๑] พระผู้มีพระภาคตรัสตอบว่า “ภิกษุ

๑. คำว่า **จอมปลวก** นั้น เป็นชื่อของร่างกายนี้ ซึ่งประกอบด้วยมหาภูตรูปทั้ง ๔ มีมารดาบิดาเป็นแดนเกิด เต็บโตด้วยข้าวสุกและขนมกุมมาส ไม่เที่ยง ต้องบริหาร ต้องนวดพั้น จะต้องแตกสลาย และกระจัดกระจายไปเป็นธรรมดา
๒. คำว่า **อย่างไร ชื่อว่าการพ่นควันในเวลากลางวัน** นั้น ได้แก่ การที่บุคคล ทำการงานในเวลากลางวัน แล้วตริกตรองถึงในเวลากลางวัน นี้ชื่อว่าการพ่น ควันในเวลากลางวัน
๓. คำว่า **อย่างไร ชื่อว่าการลุกโผลงในเวลากลางวัน** นั้น ได้แก่ การที่บุคคล ตริกตรองถึงบ่อยๆ ในเวลากลางวัน แล้วประกอบการทำงานในเวลากลางวัน ด้วยกายและวาจา นี้ชื่อว่าการลุกโผลงในเวลากลางวัน
๔. คำว่า **พราหมณ์** นั้น เป็นชื่อของตถาคตอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า
๕. คำว่า **สุเมธ** นั้น เป็นชื่อของภิกษุผู้เป็นเสขะ
๖. คำว่า **ศัสตรา** นั้น เป็นชื่อแห่งปัญญาอันประเสริฐ
๗. คำว่า **จงขุด** นั้น เป็นชื่อของการปรารภความเพียร
๘. คำว่า **ลิมสลัก** นั้น เป็นชื่อแห่งอวิชชา คำนั้นเมื่ออธิบายว่า “สุเมธ เธอจงใช้ ศัสตรายกเลิกลิมสลักขึ้น คือ จงละอวิชชา จงขุดขึ้นมา”

๙. คำว่า **อึ้ง** นั้น เป็นชื่อของความคับแค้นใจเนื่องมาจากความโกรธ คำนั้นมีอธิบายว่า “สุเมธ เธอจงใช้ศัสตรา นำอึ้งขึ้นมา คือ จงละความคับแค้นใจเนื่องมาจากความโกรธ จงขุดขึ้นมา”
๑๐. คำว่า **ทางสองแพร่ง** นั้น เป็นชื่อแห่งวิจิตรจินดา คำนี้มีอธิบายว่า “สุเมธ เธอจงใช้ศัสตราจากทางสองแพร่ง คือ จงละวิจิตรจินดา จงขุดขึ้นมา”
๑๑. คำว่า **หม้อกรองน้ำต่าง** นั้น เป็นชื่อแห่งนิเวศ ๕ ประการ คือ
 กามฉันทนิเวศ (สิ่งที่กั้นจิตคือความพอใจในกาม)
 พยาบาทนิเวศ (สิ่งที่กั้นจิตคือความขัดเคืองใจ)
 ถีนมิถนิเวศ (สิ่งที่กั้นจิตคือความหุดหู่และเชื่องซึม)
 อุทัจจกุกุกุจนิเวศ (สิ่งที่กั้นจิตคือความฟุ้งซ่านและร้อนใจ)
 วิจิตรจินดานิเวศ (สิ่งที่กั้นจิตคือความล่งเลงสงสัย)
 คำนี้มีอธิบายว่า “สุเมธ เธอจงใช้ศัสตรา ยกหม้อกรองน้ำต่างขึ้นมา คือ จงละนิเวศ ๕ ประการ จงขุดขึ้นมา”
๑๒. คำว่า **เต่า** นั้น เป็นชื่อแห่งอุปาทานชั้น^๘ ๕ ประการ คือ
 รูปอุปาทานชั้น (อุปาทานชั้นคือรูป)
 เวทณูปาทานชั้น (อุปาทานชั้นคือเวทนา)
 สัตถ์อุปาทานชั้น (อุปาทานชั้นคือสัตถ์)
 สังขารอุปาทานชั้น (อุปาทานชั้นคือสังขาร)
 วิญญาณอุปาทานชั้น (อุปาทานชั้นคือวิญญาณ)
 คำนี้มีอธิบายว่า “สุเมธ เธอจงใช้ศัสตรา นำเต่าขึ้นมา คือ จงละอุปาทานชั้น ๕ ประการ จงขุดขึ้นมา”
๑๓. คำว่า **เขียงหันเนื้อ** นั้น เป็นชื่อแห่งกามคุณ ๕ ประการ คือ
 รูปที่จะพึงรู้แจ้งทางตา ที่น่าปรารถนา น่าใคร่ น่าพอใจ ชวนให้รัก ชักให้ใคร่ พาใจให้กำหนัด
 เสียงที่จะพึงรู้แจ้งทางหู ฯลฯ
 กลิ่นที่จะพึงรู้แจ้งทางจมูก ฯลฯ
 รสที่จะพึงรู้แจ้งทางลิ้น ฯลฯ
 โภกฐัพพะที่จะพึงรู้แจ้งทางกาย ที่น่าปรารถนา น่าใคร่ น่าพอใจ ชวนให้รัก ชักให้ใคร่ พาใจให้กำหนัด

^๘ ดูเชิงอรรถที่ ๑ ข้อ ๙๑ หน้า ๘๖ ในเล่มนี้

คำนั้นมีอธิบายว่า “สุเมธ เธอจงใช้ศัสตราภยกเพียงหันเนื้อขึ้นมา คือ จงละ
 กามคุณ ๕ ประการ จงขุดขึ้นมา”

๑๔. คำว่า **ขึ้นเนื้อ** นั้น เป็นชื่อแห่งนันทิราคะ (ความกำหนัดด้วยอำนาจความ
 เพลิดเพลิน) คำนี้มีอธิบายว่า “สุเมธ เธอจงใช้ศัสตราหยาบ ขึ้นเนื้อขึ้นมา คือ
 จงละนันทิราคะ จงขุดขึ้นมา”
๑๕. คำว่า **นาค** นั้น เป็นชื่อของภิกษุผู้เป็นชีณาสพ คำนี้มีอธิบายว่า “นาคจง
 ดำรงอยู่เถิด เธออย่าเบียดเบียนนาคเลย เธอจงทำความนอบน้อมนาค”

พระผู้มีพระภาคได้ตรัสภษิตนี้แล้ว ท่านพระกุมารกัสสปะมีใจยินดีชื่นชมพระภษิตของพระผู้
 มีพระภาค ดังนี้แล

วัมมิกสูตรที่ ๓ จบ
